

Марија В. ЛОЈАНИЦА¹, Јасмина А. ТЕОДОРОВИЋ

Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Катедра за англистику

ЕРОС ЖИВОТА И СМРТИ У БАРНСОВОЈ И ОСТЕРОВОЈ ПРИЧИ НАПУКЛИХ ОГЛЕДАЛА²

У раду, који је конципиран као паралелна анализа романа Џулијана Барнса *Није то ништа страшно* и опуса Пола Остера, начињен је покушај научно утемељеног тумачења нечега што се, како се доима, упорно научном објективизму опире, попут: живота, смрти, Ероса, Танатоса, жеље, задовољства, али и литературе саме. Полазећи од разматрања концепата: еротологос, целовитост, фрагментарност, маргина, центар, другост, епифанија и jouissance, рад настоји да одговори на питање да ли хумани субјект у стању непрестаног лутања може да прихвати своје антрополошке датости: с једне стране, смрт и страх од ње, а са друге, живот и страх од њега.

Кључне речи: Барнс, Остер, живот, смрт, тело, маргина, центар

Како, усред догађања живота, прихватити реченицу другог, блиског и вољеног бића, а која гласи „Желим смрт!“, као једну од најинтензивнијих и најдубљих животних датости, која није реченица очаја, већ истинске потребе да се напусти органски, опипљиви, чулима доступан, овоземаљски свет у коме: тело, душа, осећање више немају шта (собом) да казују? Пита Џулијан Барнс, запитаћемо се и ми.

Кренућемо од неке тачке, неког покушаја, као и Барнс, који, чини се, са ригидним оквирима покушаја научног, назовимо га, објективизма нема баш толико додирних тачака. У покушају да се приближи разумевању Ничеовог дела, Новица Милић каже: „(...) можда би тачније било казати да је његово дело целовитост на рубу, на самој граници унутрашњег и спољашњег (тамо где се целина увек и гради), са више отвора и улаза, пролаза и мостова.“ (Милић 2004: 5) Сократ пита Диотиму: „Шта би, (онда), био Ерот? Смртно створење?“. „Средина“, одговара Диотима, „смртна и бесмртна (...) демон, и то велики, Сократе, јер и све демонско лежи у средини.“ (Платон 1985: 73) У огледу „Ерос и искуство крајности“ Милан Комненић истиче да је „распети Ерос форма у којој су се крајности ускладиле у слику-константу, сачувану у памћењу Европе као рани *семеион* доцнијих преображавања Ероса.“ (Комненић 1981: 281–282) И додаје: „У наше доба читава једна индустрија ероса ради пуном паром“, док „еротско постоји пре речи, у самој речи и после ње.“ (Комненић 1981: 284–285) У том контексту и „Платоново учење о еросу је учење о (...) еротологосу. Оно подразумева спој и разлику: душа/тело, осећање/казивање (...) Еротологос је први потез рукописа тела“, као „прво сведочанство о унутрашњем искуству.“ (Комненић 1981: 287–288) „Постоји под-

¹ myalojanica@gmail.com

² Овај рад је део истраживања која се изводе на пројекту 178018 *Друштвене кризе и савремена српска књижевност и култура: национални, регионални, европски и глобални оквир*, који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

војеност“, јер, како даље наводи, „у самом еротизму ретко светлост допире до његове тамне стране. Један његов ток задире у област зла, где се изокреће у своју супротност“, те отуд „erotizam и предочава откинутост од чврсте основе конвенције.“, док је „западњачком еротизму својствена потреба за простором“, иако се „erotizam необично лако разуме на свим језицима (...) јер само тело говори, гест казује, телесност означава.“ (Комненић 1981: 288–291)

Претпоследњи роман Џулијана Барнса *Није то ништа страшно* (Барнс 2008) савремена западна критика, намеће се, превише генерално и површно сврстава у још једну у низу прича о страху од смрти који, како се истиче, Барнс настоји да објасни и превазиђе. Међутим, у Барнсовој причи имамо: радосно уланчавање и умножавање, „напуклине“, „паралелна огледала“ и смрт као нашег највернијег *intimus*-а, који је ослобођен табуа и који нас ослобађа (од) табуа у еротолошкој/еротоманској – демонској игри средине која се непрестано одвија. Барнсов „позив за буђење у смрт“, смрт као: Он, Она, Оно, То – као најеротичније и набременитије НИШТА, истовремено је позив за „буђење у Живот“.

Уколико је ово, како нововековна „индустрија ероса“ у свом пуном замаху каже, само књига, то јест прича о страху од смрти и настојањима да се исти превазиђе, намеће се, између осталог, и следеће питање: шта су Барнсове, па и наше напуклине? Можда су то они моменти када светлост допире до таме која се преображава у сопствену супротност. Или су то, пак, отвори и улази, али и мостови наших антрополошких датости? Може бити да су првобитни *семеион homo sapiens*-а који се, путујући, опет, преко мостова наших тежњи да премостимо страхове од смрти, да остваримо своје потребе за бесмртношћу, односно животом и након смрти, свакако преобратио и довео до расцепа, како Барнс наводи, у примогенитурни *homo sapiens vs. homo erectus*. Но, и Барнс ће нам напоследку рећи да без расцепа нисмо у стању да истински лутамо између паралелних огледала у чијим се напуклинама огледа наша антрополошка датост као врсте – Ерос Смрти као *perpetuum mobile* Живота. Напуклине су, онда, саме границе спољашњег и унутрашњег где се целина управо увек и гради, Платонова и наша средина – сада простора божанског делиријума. Напоследку, или, понајпре, свакако јесу откинутост од сваке чврсте основе конвенције.

Шта представљају Барнсова паралелна огледала? Неко би рекао да је у питању смењивање Фукоових нереалних (утопијских) и реалних (хетеротопијских) простора наших друштвено-идеолошких датости. Овакво тумачење, у том случају, подразумева игру хетеротопијске инклузије коју управо паралелно смењује процес ексклузије, да би се, реално, те и постојеће ЈА ре-сабирало у својим обрисима и рефлектованим остацима које пројектује први, нереалан простор огледала-утопије коме се, изгледа, свакако враћа. А можда су то дела фикције која нису исто што и живот, неко ће рећи. Али јесу део живота. Подсетимо се, еротологос јесте и рукопис тела, као тела живота, и прво сведочанство о унутрашњем искуству.

Радосно умножавање огледала посматраћемо у контексту, значењем и смислом, најбременитијег НИШТА. У наслову оригинала *Nothing to be Frightened of* (Barnes 2008), „ништа“ је фронтано. У званичном преводу на српски наслов гласи *Није то ништа страшно*, чиме се акценат помера на „то“. Нас интересују импликације фронтаног „ништа“. У том смислу, намећу се, како у роману, тако и у овом раду, следећа питања: да ли је „ништа“ смрт и, ако јесте, која од смрти? Да ли је у питању органска/телесна смрт од које рационално или ирационално страхујемо? Шта је са другим видовима смрти, као на пример, смрти у живо-

ту или смрти живота баш онда када га најинтензивније живимо или, у најмању руку, тако мислимо, осећамо и желимо да јесте? Можда говоримо и о наративној смрти, као смрти језика, речи која, истовремено, условљава бујање наративног живота, јер језик јесте још један вид догађања бића. Има ли краја? Уколико га има – шта је крај? Да ли је смрт крај? Опет, крај чега – живота или смрти? Којих од живота, које смрти? У широком пољу Ероса и еротског/еротоманског које постоји пре речи, у самој речи, али и после ње, фонтови Барнсовог THE END се смањују, а у књизи о смрти, додаћемо, нужно и о животу, паралелна огледала се и даље „радосно умножавају“. Зашто? Можда зато што сила живота јесте: целовитост само када је и на рубу, вазда у игри средине; зато што јесте, како самопоtvrђивање, тако и потврђивање живота кроз свест о смрти/смртима и животу/животима, самим тим усклађеност крајности, као и гест који казује, телесност која означава. А пре речи, у самој речи и после свих речи усклађеност крајности испоставља се као једино сведочанство унутрашњег искуства.

Гледано у оквирима дискурзивно, односно наратолошки структуриране приче, *Nothing to be Frightened of* можда јесте још једна бриколажа, неко би рекао, насумични мозаик широког дијапазона људске мисли о смрти и страху од ње. Међутим, у кретању између и међу „радостима умножавања“ паралелних огледала, не може да нам промакне и бриколажа испод бриколаже, можда, најбоље сумирана у једној Барнсовој реченици: „Пробао сам да докажем како нисмо у стању да истински искуesimo живот без сталне свести о смрти.“ (Барнс 2008: 59) Да. Покушали смо. Покушавамо и покушаваћемо, имајући на уму бременитост речи „ништа“.

Не знамо да ли се Барнсово дело завршило на покушају, то јест на потреби да се прихвати реченица „Желим смрт!“, када душа, тело, осећање више немају шта и како (собом) да казују. Или је потребу, као такву, прихватио делићима својих микрокосмоса који још увек по њему и делу плутају. И чини се, да је ово лично, „не знам“ једног од аутора рада, некако најверније, најдоследније сталном ишчитавању и, понајпре, доживљавању дела и живљењу живота, уз сталну пратњу његовог највернијег *intimus*-а, као оне крајности чије, опет, импликације краја и даље, и заувек, остају и опстају управо у игри средине која ће изнедрити још једну целовитост на рубу.

* * *

Хајдемо, онда, даље, ходником паралелних напуклих огледала, с руба, маргине, ивице ка центру, можда непостојећем, можда табуизираним, можда давно заборављеном.

Рећи ће Пол Остер:

„Никада нисам написао књигу која је имала паран број поглавља из разлога што књига мора да се састоји из непарног броја делова како би имала центар. (...) Облик је оно што утемељује, некако, и оно што искуство доживљавања уметности чини несамерљиво више задовољавајућим и важнијим. Ја овај став не могу да одбраним. Не знам зашто овако мислим, али једноставно тако мислим. На послетку, овакав став за мене је фундаменталан.“³

³ Према интервјуу који је Пол Остер дао Марку Шенетјеу, преузето са: <http://www.paradigme.com/sources/SOURCES-PDF/Pages%20de%20Sources01-1-1.pdf>, 15.10. 2008.

Остер, дакле, суштински верује у потребу изналажења центра мада научно утемељен одговор на питање зашто је центар уопште потребан нема, или, можда, не жели да га открије. Научно је, Остер каже, ако му је веровати, њему страна, а нас конвенција на теорију и науку обавезује, те зато наша потрага за разрешењем ове загонетке нужно мора да крене од преиспитивања основних формалних карактеристика прозних текстова овог аутора. Кренимо, дакле, од чињеница: ко су Остерови јунаци? Какве романе Остер пише? Којим се поступцима служи да би их написао? Његови романи су пикарески, детективски, *on the road* романи, који се одликују мањим или већим модулацијама основних жанровских конвенција. Путевима који Остерову прозу пресецају краја нема. Њима тумарају Дон Кихоти, пси луталице, бескућници; већина њих је без оца, имовине, па и имена. И сви као да су некуда, можда, пошли, као да градовима и пустињама трагају за нечим. За својим кореном, именом, усидрењем, центром? За неким средиштем?

Но какво је то, Остерово или наше, средиште? Како га и где наћи? И, да ли је уопште до њега могуће доћи? Научно утемељена анализа подразумевала би најпре дефинисање оквира у којем тумарају сви ти силни социјални (само)изгнаници. Уколико се узме у обзир да Пол Остер своје романе пише ослањајући се у великој мери на постструктуралистичку филозофску матрицу, не изненађује чињеница да је његов фикциони универзум релационистички успостављен. Доминантни модус покушаја конституисања идентитета литерарног субјекта, лика, текста или аутора, јесте својеврсно огледално јукстапозиционирање ентитета – постојање алтер-ега, стварносног или текстуалног, јесте једини, иако најчешће недовољни и непоуздани доказ сопственог постојања. У том смислу, као модел поља у оквиру којег Остер конституише свој литерарни свет може се узети елипса. Елипса је геометријска слика које се од савршене кружнице разликује, пре свега, по томе што има 2 жиже, 2 центра, два пола, два супротна краја, две супростављене крајности, које су, пак, део истог система, које су суштински упућене једна на другу, и које су као такве за одрживост онтологије елипсе неопходне. Говоримо, дакле, о биполарној, нужно дијалогској структури. Отуд елипса, а не кружница, јер је кружница затворен систем. Аутистичан. Самодовољан. Сам на себе концентрисан, сам у себе загладан, фокусиран на сопствени центар. Кружница искључује интеракцију. Круг не признаје другост. Левинас ће рећи – свако је други у односу на сваког. Субјективност је конституисана као *друго у истом* (Левинас 1998). На једном полу је субјекат у настајању, субјекат у својој телесности, а на другом полу није објекат, већ други субјекат, још једно тело, још једно Реално. Тек у овако постављеном систему отвара се простор за интеракцију, размену, игру. Не постоји истост без момента другости. Нема мог тела без другог тела. Без другог нема, и не може бити еротизма. Други даје, други прихвата. Други допушта, други ускраћује. Он стимулише, изазива, провоцира. Отуд напетост и динамика. Отуд тензија између две жиже. Отуд живот који се догађа увек између субјекта и Другог (Јевремовић 2007). Платон нас учи да је *биће* оно које је и духовно и телесно, које се рађа и које умире, дакле, *биће* у интеракцији.

Међутим, шта би се догодило у случају да жиже крену да се приближавају једна другој? Сила гравитације је дакако један од фундаменталних принципа физике те је самим тим и приближавање нужност. Но, свака сила мора да има свој импетус. Шта би онда био импетус „живне“ гравитације? Шта је окидач процеса? Можда Демијург? И то онакав каквим га Платон види – као аутономну креативну, покретачку силу? Као творца, неимара (реалног) света? А Демијург је, уче нас опет Грци, никада довољно јасан, никада потпуно дефинисан, никада дефи-

нитиван. Напуклина? Приближавање жижа овако успостављеног поља довело би до претварања елипсе у круг јер би се у одређеном тренутку жиже преклопиле и дале један заједнички јасно дефинисан центар.

Центар, као што је већ описано, треба тражити не унутар, него *између* – али „*између*“ у смислу пресека скупова, преливања, претапања, контаката, колизија и напрслих паралелних огледала. Преломни моменти Остерових романа су управо почетни моменти процеса приближавања, „случајни“ телефонски позиви, изненадни и изненађујући сусрети који покрећу радњу, прекидају стање стагнације, стазиса, иницирају флукс, екс-стазис, доводе до приближавања центара. Међутим, Остер никада не дозвољава чеону колизију субјеката⁴. Врата су увек закључана, улица је увек *између*.

Све, дакле, упућује на то да су Остерови јунаци на путу један ка другоме, у покушају да Остеров *центар* реализују кроз спајање. Па ако су већ двојници, да ли је довољно да погледају у огледало, дођу до закључаних врата, пронађу дневник или изгубљену фотографију? Не! То није контакт Реалног с Реалним. То је посредована комуникација остварена у пољу дискурса чије је догађање уследило много после настајања/догађања тела. У Остеровим скученим собама, које су истовремено и материце и гробнице, дешава се и живот, а дешава се и смрт.

Када и где су, онда, живот и смрт доведени у најближи контакт? Можда у тренутку *еифаније* као непосреданог сусрета са Реалним. Овакви су тренуци ретки и драгоцени, учи нас, пак, постструктуралистичка теорија, јер смо симболима и осталим средствима „архитектонске реалности“ или „јавног превоза“ одељени од сопствене, а самим тим и од суштине оног другог. У тим тренуцима самосвесни и самодовољни субјекат бледи, а симултано са овим процесом одвија се и појављивање/пројављивање реалног тела. Оно што силу телесног покреће, да употребимо дискурс природних наука, јесте импетус нагона. Он је незадржив. Он омогућава *jouissance* као кључни појам за разумевање Фројдове концепције нагона за смрћу. Што ће рећи, уколико принцип задовољства ограничава оно што субјекат може да осети као ужитак или задовољство, *jouissance* јесте, у том смислу, резултат субјектовог порива да прекорачи наметнуте му баријере и да закорачи с ону страну принципа задовољства. Међутим, како постоји праг до којег субјекат извесну стимулацију доживљава као задовољство, прелазак овог прага, односно (су)вишак задовољства се доживљава као бол. Па тако, у оквиру психоаналитичке парадигме, *jouissance* се најјезговитије може описати следећом реченицом: бол који субјект искуси у потрази за задовољством постаје задовољство у доживљавању бола (Лакан 1999).

Управо ово доживљавамо када се приближимо Другом. Но, шта би се догодило када га, можда, на крају и додирнемо (ако је истински контакт икако могућ)? Да ли ће нам препући срце кад га сретнемо? Да ли је тај кардијални бродолом тек утопија, као што је и контакт са другим бићем (пост)модернистичка заблуда или је то од свих апстракција и теорија (пр)очишћена суштина наше људскости? У тренутку пробијања баријере, преласка преко Стикса, оргазмичког спајања лежи онтолошки акт давања, блискости, дакле, еротско искуство у најчистијем виду свесадрживог Ероса. Истинско задовољење жеље је, дакле, ако је веровати све-

⁴ Претходна тврдња је заснована на анализи романа које је Остер објавио закључно са октобром 2010. године. Наиме, у тренутку настајања рада његов петанести роман, *Невидљиви*, још увек није био објављен у Србији. Самим тим, у рад није могло бити уврштено разматрање једног, за Остера посве оригиналног третмана концепата граница, екс-тазис, ерос и танатос, а који донекле стоји у контрасту са његовим пређашњим опусом.

му горе реченом, фатално по субјекат. Наша цивилизација као да вољно пристаје на негацију суштинско људских, смртоносно живототворних (и животно смртоносних) шарених затронема, јер је постала толико нарцисоидна, самољубива, размажена, анестезирана, уплашена и решена да егзистира у стању вечне младости у којој се смрт бесконачно одлаже. Где је, онда, преузимање одговорности за сопствено животно умирање?

Литература

- Барнс 2008. Dž. Barnes, *Није то ништа страшно*, превео Иван Филиповић, Београд: Геопоетика.
- Барнс 2008. J. Barnes, *Nothing to be Frightened of*, Great Britain: Jonathan Cape.
- Јевремовић 2007. P. Jevremović, *Тело, фантазам, симбол*, Београд: Службени гласник.
- Комненић 1981. M. Komnenić, Ерос и искуство крајности, *Горобадни ерос: огледи о ероизму*, Београд: Просвета, 281–320.
- Лакан 1999. Jacques Lacan, *Ecrits: The First Complete Edition in English*, translated by Bruce Fink, New York – London: W.W. Norton & Company.
- Левинас 1998. Е. Левинас *Међу нама: мислићи-на-другоз, огледи*, превела Ана Моралић, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижевница Зорана Стојановића.
- Милић 2004. Н. Милић, Ниче – уметник мишљења, *Градац*, 152, 153, Београд, 5–26.
- Платон 1985. Platon, *Ијон, љуба, фегар*, предговор, превод и напомене Др Милош Н. Ђурић, Београд: Издавачко-графички завод.
- Foucault, Michel. *Of Other Spaces*, trans. by Jay Miskowiec, *The French journal Architecture /Mouvement/ Continuité*, <http://foucault.info/documents/heteroTopia/foucault.heteroTopia.en.html>, преузето 16.10. 2010.
- Chenetiér, Marc. *Around Moon Palace, a Conversation with Paul Auster, Le Paradigme*, <http://www.paradigme.com/sources/SOURCES-PDF/Pages%20de%20Sources01-1-1.pdf>, преузето 27.6.2008.

EROS OF LIFE AND DEATH IN BARNES'S AND AUSTER'S STORY OF CRACKED MIRRORS

Summary

The paper, which is constructed as a parallel analysis of Julian Barnes's novel *Nothing to be Frightened of* and Paul Auster's opus, attempts to offer a scientifically grounded interpretation of something that seemingly defies scientific objectivism: life, death, Eros, Thanatos, desire and pleasure, as well as literature itself. After reflecting upon the following concepts: erotologos, wholeness, fragmentation, margin, centre, otherness, epiphany and jouissance, the paper goes on to address the question whether the human subject in the state of perpetual wandering is able to embrace the anthropological givens: death and fear of death, on one hand, and life and fear of it, on the other.

Key words: Barnes, Auster, life, death, body, margin, centre

Marija V. Lojanica, Jasmina A. Teodorović